

МОТИВАЦІЙНО-АКСІОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ НАУКОВО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ: СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ

УДК 378.937

Кожухар Ж. В.

У статті дана характеристика мотиваційно-аксіологічного компонента науково-пізнавальної компетентності майбутніх учителів інформатики. Розглянуті умови активізації пізнавальних мотивів студентів у процесі формування науково-пізнавальної компетентності.

Ключові слова: компетентність, науково-пізнавальна компетентність, мотиваційно-аксіологічний компонент.

В статье дана характеристика мотивационно-аксиологического компонента научно-познавательной компетентности будущих учителей информатики. Раскрыты условия активизации познавательных мотивов студентов в процессе формирования научно-познавательной компетентности.

Ключевые слова: компетентность, научно-познавательная компетентность, мотивационно-аксиологический компонент.

The characteristics of the motivational and axiological component of the scientific and cognitive competency of future computer science teachers are defined in the article. The means of cognitive motivation activation of students in the process of the scientific and cognitive competency formation are examined.

Key-words: competence, scientific and cognitive competence, motivational and axiological component.

Актуальність проблеми зумовлена пріоритетністю формування у молодого покоління наукового світогляду, здібностей до творчості, вмінь організувати самостійну пошукову діяльність та спрямуванням майбутніх вчителів на впровадження інноваційних технологій в освітню діяльність. Як наголошується у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, головним питанням системи освіти є підготовка фахівців, здатних до власного творчого неперервного професійного розвитку.

Саме тому, на нашу думку, формування науково-пізнавальної компетентності майбутніх учителів інформатики є однією з важливих умов розвитку творчої особистості та забезпечує можливість більш повної самореалізації фахівця в майбутній професійній діяльності.

Деякі аспекти цієї проблеми розглядалися в наукових роботах (І. Бех, А. Деркач, В. Петровський, Є. Селезньова, Ю. Таперов, Я. Турбовський, М. Федорова, В. Юрченко та інші). Поряд з цим, мотиваційно-аксіологічний компонент науково-пізнавальної компетентності потребує більш детального вивчення.

Метою статті є розкриття сутності і структури мотиваційно-аксіологічного компоненту науково-пізнавальної компетентності у майбутніх учителів інформатики.

На підставі теоретичного аналізу та отриманих результатів ми розглядаємо феномен «науково-пізнавальна компетентність» як спроможність на основі сформованих мотивів і цінностей пізнавальної діяльності та системи знань про закономірності її розгортання ефективно виконувати наукове дослідження з послідовною рефлексією процесу самовдосконалення в цій діяльності.

Всі складові внутрішньої структури науково-пізнавальної компетентності майбутнього вчителя інформатики (мотивація, цінності та етика, емоції, відношення, практичні навички, знання, пізнавальні навички) в загальному вигляді можуть бути систематизовані за такими компонентами: мотиваційно-аксіологічний (містить мотиви, цінності, цілі, етичні норми); когнітивно-теоретичний (включає теоретичні знання); досвідно-операційний (концентрує практичні й пізнавальні вміння).

Як наголошують науковці (Л. Подоляк, С. Рубінштейн, В. Юрченко), успіх в опануванні майбутньою професією на високому рівні залежить від внутрішньої позитивної мотивації особистості. Сучасні дослідження довели, що найчастіше мотивом вибору професії є соціальні, так звані зовнішні мотиви, а саме: престижність або реклама учбового закладу, отримання матеріальних благ завдяки опанованій професії тощо. Тому психологи (О. Гребенюк, А. Маркова) наголошують на необхідності цілеспрямованого формування у студентів особистісної позитивної мотивації до професійної діяльності.

Аналіз наукових праць (І. Бех, А. Деркач, В. Петровський, Є. Селезньова) засвідчує, що цінності є смислотворювальними домінантами аксіосфери особистості. Існує думка (І. Бех), що ієрархізованою системою суспільно значущих цінностей є добродійність, а надцінністю, що має узгоджуватися з усім спектром ціннісних орієнтацій особистості, є гідність [1]. Науковець висуває поняття культури гідності; в контексті цієї культури моральним постулатом особистості має бути такий: працьовитість та раціональність в задоволенні власних потреб-цінностей і через особистісне вдосконалення, що здійснюється таким шляхом, — допомагати іншим задовольняти їхні розумні потреби.

На нашу думку, моральним постулатом особистості майбутнього вчителя як носія духовності, знань, досвіду життєдіяльності є самовиховання та саморозвиток заради вдосконалення інших.

Подолання прагматичного буття людини, прагнення до ідеалу, довершеності, цілісності, на думку А. Королькова та К. Романова, є передумовою духовності. К. Романов наголошує, що метою навчання має стати підготовка особистості до «духотворення» практичної діяльності. У цьому ракурсі є важливим не безмежно розширювати знання учнів, а готувати їх до самостійної розумної продуктивної діяльності. З позиції науковця, реалізація мотивації до самонавчання є можливою, якщо особистість ставить перед собою питання стосовно того, що є смыслом життя, як свобода волі співвідноситься із законами буття тощо [8].

Отже, цінність — це є засадничий мотив. Такими базовими мотивами, на думку психологів, є свобода як прагнення до самоактуалізації, самореалізації та саморозвитку, справедливність, благородство, відданість, патріотизм. І. Бех стверджує, що досягнення мотива-цінностей є остаточною метою особистості.

Як відомо, мета — це вмотивоване й усвідомлене передбачення майбутнього результату. Є. Селезньова наголошує, що в просторі цілей особистості існує

їхня чітко організована ієрархія, в якій найбільш масштабною є ціль життя, що є цілью-ідеалом. Людина одвічно прагне до цілі-ідеалу, її предмет є безмежним. На відміну від цілі життя, Є. Селезньова виокремлює також і життєві цілі, котрі відзначаються абсолютним характером, оскільки не можуть бути досягнуті через відсутність наявних засобів їх реалізації. Науковець підпорядковує життєві цілі провідній цілі життя; вони відбивають певні етапи життєдіяльності людини. Розглядаючи ієрархію цілей у просторі життя людини, Є. Селезньова зазначає, що ціль-ідеал відповідає простору життєтворчості в цілому, вона є її духовним детермінантом, а життєві цілі відбивають масштаб цієї цілі-ідеалу. Як стверджує дослідниця, конкретні цілі, котрі слугують реалізації певних дій у форматі життєвих цілей, є інструментальними, вони визначають активність людини на рівні операцій. Провідними ознаками простору цілей є координованість (кожна ціль виступає компонентом структури цього простору; взаємозв'язок між цілями визначає гармонійність реалізації життєвих планів), відносність (всі цілі можуть бути співставлені між собою за ступенем їхньої пріоритетності в різних видах діяльності та в різні вікові етапи життя людини), об'єктивність (кожна мета дійсно існує в просторі особистості, більш того, існують цілі, які є характерними для багатьох людей), спрямованість (аналіз мети допомагає визначити, чи зорієнтована активність людини на неї саму, на зовнішній світ), нормативний характер (цілепокладання, що продиктоване уявленнями про необхідне).

Особливої значущості в просторі цілей набуває поняття шляху життя, яке характеризується цілеспрямованістю й цілевідповідністю. Є. Селезньова наголошує, що визначення мети залежить від здатності людини усвідомлювати своє призначення, потенціал й внутрішні ресурси, а також чітко оцінювати вплив соціуму, який може бути позитивним або негативним [9].

З цього приводу Я. Турбовський наголошує на тому, що саме духовність і є тією системою цінностей вищого порядку, в яку включена людина та яка визначає правильність її життєвого шляху. Науковець підкреслює, що такі цінності спрямовують на досягнення досконалості, орієнтують на добротворення, активізують почуття відповідальності [13].

Вивчення наукового фонду (А. Деркач, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн) свідчить, що головною особливістю людини є системоутворювальна єдність діяльності й суб'єктності, що містить потребу, здатність і можливість проектування цієї діяльності, забезпечує ставлення до неї як до умови буття й власного розвитку в ньому. Зростання суб'єктності в діяльності дозволяє розвивати самість, тобто саморозвиватися. Такий саморозвиток передбачає потребу в реалізації набутого рівня знань, умінь, досвіду, що, в цілому, є передумовою самореалізації. Отже, саморозвиток й самореалізація є невід'ємними характеристиками творчої особистості, яка прагне презентувати суспільству найкраще в собі, залишити після себе світлий слід у соціумі, сприяти еволюції людства. А. Деркач зазначає, що самореалізація є основою і змістом акмеологічного розвитку. Акмеологічне зростання передбачає розвиток здатності особистості заявити про себе в світі, виразити себе, висловити своє «Я»; це є самоздійснення у власних здібностях, замислах і можливостях, прийняття іншими – суспільством. Саме тому в системі ціннісних орієнтацій особливо значущим видається та система феноменів, котра забезпечує «розвиток самореалізації»:

прагнення до самоствердження, самовираження, самопроекування, самопрезентації, самоздійснення, самооптимізації.

Цієї думки дотримується й Ю. Таперов, який, зокрема, зазначає, що в тій діяльності, котра відповідає внутрішнім мотивам особистості, задовольняється й потреба в самореалізації. Мотив самореалізації набуває нового смислу, забезпечуючи «активний динамізм професійної діяльності» [12]. Науковець наводить ті феномени, що, на його думку, оптимізують мотивацію розширення життєвої перспективи та забезпечують динамізм професійного розвитку: прагнення до лідерства й досягнення його; ініціація групової мотивації, прийняття групової професійної норми та її перетворення; включення у функціонально-рольову структуру групи; згуртування трудового колективу, прийняття професійних цінностей; тиск на колег; індивідуальний та професійний контроль. Схема акмеологічного зростання особистості професіонала, за Ю. Таперовим, включає на початковому етапі реальний професійний розвиток, який, завдяки механізмам оптимізації та ініціації, переходить в стан оптимального професійного розвитку, а потім й ідеального. Ю. Таперов, дотримуючись наукових поглядів А. Деркача, цілком правомірно стверджує, що перехід від реального до оптимального розвитку передбачає реалізацію професійної діяльності як умови саморозвитку, а перехід від оптимального до ідеального розвитку – саморозвиток у професійній діяльності як умови самореалізації особистості [12].

Розглядаючи взаємозв'язок впливу особистості, її духовного потенціалу на соціум і навпаки, привертає увагу позиція В. Петровського, який стверджував: «у мені вбачають особистість, якщо я здатний бути джерелом значущих змін у житті інших людей» [6]. Це так званий феномен персоналізації, відповідно до якого, людина здійснює вплив на спосіб життя, думки, особистісний розвиток інших незалежно від часу та простору. На наш погляд, цей вплив може розглядатися як ефект самовкладу особистості у внутрішній світ інших людей. Як відзначає В. Петровський, часто людина може й не знати про віддалені феномени персоналізації. Це положення актуалізує проблему відповідальності того, хто здійснює дослідження. Саме тому пріоритетним моральним орієнтиром особистості майбутнього вчителя в науково-дослідницькій діяльності мають стати гуманістичні цінності, центральним утворенням яких є любов, повага, толерантність. Це й допоможе, за словами В. Кременя, олюднити, одухотворити світ навколо себе. Сучасна епоха вимагає творчої особистості, що здатна інноватизувати інтелектуально-пізнавальні відносини, впроваджуючи гуманістично зорієнтовані, людиноцентричні технології. Сьогоднішній учитель, на думку В. Кременя, має бути інноваційно мислячою особистістю, що здатна до самозміни, саморозвитку й самовтілення в педагогічній діяльності.

Отже, в сучасній парадигмі професійної підготовки майбутніх учителів інформатики, окрім гуманістичних цінностей, набуває значення прагнення до втілення власного потенціалу. В. Петровський підкреслює, що «Я – це згущення можливостей, які втілюються зовні, а головна потреба людського існування – це засвоєння цих можливостей» [6]. При цьому важливим є те, наскільки робота, яка здійснюється суб'єктом, або об'єкт, що створюється ним, відповідають силі його прагнень. Тобто особистість має знаходитися на висо-

кому рівні своїх очікувань, бажань, вимог; лише відчуваючи гостре прагнення втілити свої можливості, людина може реалізувати себе.

Важливим у цьому смислового полі є прагнення особистості до конституювання самостійної поведінки (В. Розін). Оскільки поняття «особистість», з позиції науковця, включає «самостійну поведінку й зусилля, спрямовані на побудову себе самого» [7], однією з принципових ціннісних орієнтацій є самотворення. Самоконституювання й самотворення здійснюються на основі глибокого аналізу вимог реальності, соціуму, динаміки саморозвитку, а також рефлексії. Передумовою цього процесу є індивідуальна творчість, яка має вивести особистість на новий – вищий – рівень діяльності із створення нового простору життя. Підтримуючи ідеї М. Фуко, В. Розін наполягає на тому, що особистість має конституювати себе, осмислюючи реальність, здійснювати опір тим інституціям, котрі пригнічують особистість, переборювати своє минуле буття, робити власне життя шедевром мистецтва.

Окрім цінностей самореалізації й самотворення до структури мотиваційно-аксіологічного компонента є доцільним віднести й громадянські цінності (М. Боришевський), серед яких назвемо основні: патріотизм, відповідальність за відродження нашої країни, мови, національної свідомості. Слід підкреслити, що лише системно виховуючи в особистості гуманістичні, громадянські цінності й цінності самореалізації, маємо, як влучно помітив М. Боришевський, «творення себе у вибудовуванні свого життєвого шляху, який веде до досягнення найвищої мети – служіння людям, Вітчизні» [2].

Як свідчить дослідження психолого-педагогічної літератури, в науці склалися декілька підходів щодо класифікації мотивів навчально-пізнавальної діяльності учнів і студентів. Як відомо (Г. Костюк, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн), є доцільним відносити мотиви, пов'язані з навчальною діяльністю, до внутрішніх, а не пов'язані з нею (соціальний статус учня, відношення до нього інших людей, винагорода, покарання тощо) – до зовнішніх. Цієї позиції дотримуються численні дослідники (Н. Бібік, Н. Бордовська, І. Ільїн, Н. Кічук, М. Князян, М. Матюхіна, А. Реан).

Так, М. Князян вважає, що серед мотивів-якостей, котрі є внутрішніми для навчально-пізнавальної діяльності студентів, пріоритетними є прагнення до пізнання, творчості, активного продуктивного життя, постійного саморозвитку.

Деяко більш конкретизований варіант окреслених вище позицій знаходимо у М. Федорової, яка виокремлює соціальну, пізнавальну, рефлексивну групи мотивів, а також групи мотивів самореалізації та самоосвіти.

Аналіз наукових джерел [4, 5, 9, 11, 14] свідчить, що соціальні мотиви лежать поза навчально-пізнавальною діяльністю студентів, саме тому вони є зовнішніми.

Як неодноразово підкреслювали науковці (Н. Бібік, О. Савченко), пізнавальні потреби й мотиви – це внутрішні умови включення студента в активну навчальну діяльність. В аспекті організації пошукової діяльності О. Савченко наголошує, що є доцільним викликати у тих, хто навчається, інтерес, допитливість, бажання самостійно розмірковувати, і як наслідок – сформувані стійке прагнення до пошукової роботи. Лише викликаючи здивування, захоплення, зацікавленість, задоволення від подолання труднощів, можливо досягти позитивного ефекту навчання.

Отже, підсумовуючи все викладене вище, можемо стверджувати, що мотиваційно-аксіологічний компонент у структурі науково-пізнавальної компетентності представлено його аксіологічною складовою у вигляді таких цінностей, як цінності свободи, справедливості, добродетності, благородства, відданості, патріотизму, прагненнями до ідеалу, довершеності, самоствердження, самовираження, самореалізації та саморозвитку. Студент, що діє в науковому просторі, має відзначитися такими ціннісними орієнтирами, як прагнення до позитивно-значущих змін у житті інших людей, до самовдосконалення заради вдосконалення іншої людини й соціуму в цілому. Щодо мотиваційної складової цього компонента — слід наголосити, що ефективність когнітивної творчості, продуктивність інтелектуального функціонування в соціально-професійній галузі є можливими лише за умов, коли особистість виявляє внутрішні мотиви, пов'язані із змістом діяльності (бажання пізнавати нове, оволодівати особистісно й професійно значущою інформацією, виявляючи інтелектуальну активність, долаючи перепони, розв'язуючи протиріччя тощо).

Таким чином, мотивація навчання є важливою частиною всієї системи освіти, його функціональною характеристикою. Тому ефективність управління пізнавальною діяльністю студентів залежить від створення педагогічних умов і стимулів, які забезпечують позитивну мотивацію у студентів.

Саме тому необхідною педагогічною умовою при формуванні мотиваційно-аксіологічного компоненту, на наш погляд, є спільна діяльність студентів початкових курсів з викладачами у науково-дослідній діяльності кафедр вищого навчального закладу для активізації внутрішніх мотивів особистості, що відповідає принципу мотиваційного забезпечення навчального процесу (О. Гребенюк). Розроблений проект «Партнерство заради професійного розвитку студентів» упродовж відповідно до десяти стадій, що дозволило систематизувати наукову співтворчість викладачів і студентів, забезпечити послідовність формування пошукових умінь майбутніх фахівців, активізувати їхню пізнавальну мотивацію.

Активна науково-пізнавальна діяльність майбутніх учителів інформатики разом з викладачами кафедр створили певну позитивну емоційну атмосферу, ознайомити майбутніх фахівців з науковою проблемою, що вивчається, сформували стійкий особистісний пізнавальний інтерес до наукових проблем кафедр, що є запорукою стійкої мотивації до наукового пізнання, розширення власного наукового світогляду, прагнення до самовдосконалення у майбутній професійній діяльності. У процесі здійснення наукового дослідження в пошуково-творчих групах у майбутніх учителів збуджується та активізується власне наукове мислення, студенти вивчають праці наукового керівника, збагачуючи свої теоретичні знання, проводять педагогічні розвідки, розширюючи власний досвід у вирішенні проблем у професійній діяльності.

Результатом спільної праці студентів та викладачів над науковими проблемами є сформоване мотиваційне підґрунтя, розуміння власного «образу-Я» як майбутнього фахівця, формування ціннісних орієнтацій, пов'язаних з професійною діяльністю, забезпечення умов для розвитку самопізнання та самовдосконалення. Студенти не лише прагнуть, вони пропонують певні практичні дії щодо внесення позитивно-значущих змін у життя оточуючих їх людей. Вони в повній мірі виявляють внутрішні мотиви, що пов'язані із змістом наукової, професійної, трудової діяльності, інтелектуальну активність.

Оформления своего доробку студенти презентують у вигляді доповідей на науково-практичних конференціях, публікацій статей та тез у наукових виданнях, курсових, дипломних проектах тощо.

Перспективи дослідження полягають у розкритті засобів активізації творчих можливостей майбутніх учителів інформатики через дослідницьку діяльність, виявлення впливу науково-пізнавальної компетентності на професійне функціонування вчителів-практиків у ході післядипломної підготовки й перепідготовки.

Література

1. Бех І. Д. Гідність як духовний геном особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2009. - № 1 (62). – С. 77-89.
2. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 2008. - № 2 (59). – С. 49-57.
3. Деркач А. А., Сайко Э. В. Самореализация как структурообразующий конструкт и процесс в онтогенезе (теоретико-методологическое обоснование) / А. А. Деркач, Э. В. Сайко // Мир психологии. – 2009. – № 2. – С. 222-234.
4. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Краткий психологический словарь: Личность, образование, самообразование, профессия. – Мн. : «Хэлтон», 1998. – 399 с.
5. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2012. – 448 с.
6. Петровский В. А. Семь пространств существования личности: формальные модели состоятельности / В. А. Петровский // Мир психологии. – 2009. - № 1. – С. 25-42.
7. Розин В. М. К проблеме конструирования пространства смыслов жизни и дилеммы самодетерминации личности / В. М. Розин // Мир психологии. – 2009. – № 1. – С. 90-102.
8. Романов К. В. Культурно-антропологический подход к философскому осмыслению методологических основ новой школы / К. В. Романов // Педагогіка. – 2009. – № 5. – С. 27-32.
9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – М. : Госуд. учебно-педагогическое изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1946. – 704 с.
10. Селезнева Е. В. Пространство целей человеческой жизни / Е. В. Селезнева // Мир психологии. – 2009. – № 1. – С. 50-55.
11. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность». (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы) / В. А. Семиченко. – К. : Миллениум, 2004. – 521 с.
12. Таперов Ю. М. Индивидуальная динамика роста-расширения жизненной перспективы в пространстве-времени профессионального развития / Ю. М. Таперов // Мир психологии. – 2009. – № 2. – С. 235-239.
13. Турбовской Я. С. Духовность как объект методологического рассмотрения / Я. С. Турбовской // Педагогіка. – 2009. – № 9. – С. 3-13.
14. Федорова М. А. Концептуальная модель формирования самостоятельной учебной деятельности студентов / М. А. Федорова // Мир образования – образование в мире. – 2009. - № 2 (34). – С. 146-154.

THE MOTIVATIONAL AND AXIOLOGICAL COMPONENT OF THE SCIENTIFIC AND COGNITIVE COMPETENCE OF FUTURE COMPUTER SCIENCE TEACHERS: STRUCTURAL ANALYSIS

Kozhukhar Zhanna

The relevance of the article «The motivational and axiological component of the scientific and cognitive competency of future computer science teachers: structural analysis» is determined by the tendency to form the scientific mentality of the young generation, creative skills and abilities to organize an independent research activity and by the mission of future teachers to apply innovative technologies into the teaching process. The aim of the article is to define the essence and the structure of the motivational and axiological component of the scientific and cognitive competency of future computer science teachers. The motivational and axiological component in the structure of the scientific and cognitive competency is presented by its axiological content with the following values: freedom, honesty, charity, nobleness, devotion, patriotism, aspiration for the ideal, perfection, self-affirmation, self-realization and self-development. It should be emphasized that efficiency of the cognitive creativity, productivity of the intellectual functioning in socially-professional sphere is possible only under conditions in which personality reveals inner motives connected with the content of the activity (desire to learn new facts, important information, to show intellectual activity in spite of any difficulties, to solve any contradictions, etc.). The pedagogical mean for the motivational and axiological component formation, in our point of view, is the cooperation between first year students and teachers in the scientific and research activity in the higher-school educational institutions in order to activate personality's inner motives. The developed project «Partnership for students' professional progress» was implemented according to ten stages that gave the possibility to systematize the scientific cooperation between teachers and students and activate their cognitive motivation.

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

УДК 378.147:373.3

Кондратьєва О.М.

У статті проаналізовано сучасний стан професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів початкової школи і встановлено, що одним із пріоритетів її модернізації є компетентнісний підхід.

Ключові слова: професійно-педагогічна підготовка, компетентнісний підхід.

В статье проанализировано современное состояние профессионально-педагогической подготовки будущих учителей начальной школы и установлено, что одним из приоритетов ее модернизации является компетентностный подход.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая подготовка, компетентностный подход.